

ПРЕДРАГ КОМАТИНА

(Византолошки институт САНУ, Београд)

ОСНИВАЊЕ ПАТРАСКЕ И АТИНСКЕ МИТРОПОЛИЈЕ И СЛОВЕНИ НА ПЕЛОПОНЕЗУ*

Стање црквене организације на Пелопонезу какво приказују епископске notiције са почетка IX века битно се разликује од оног какво познају извори VI века. Између ове две слике стоје два столећа словенског присуства у највећем делу Пелопонеза. Рад има за циљ да истражи корене нове црквене организације, створене на Пелопонезу након потчињавања тамошњих Словена последњих деценија VIII века, и да покаже у којој мери је она била резултат утицаја нове војно-административне, тематске, организације.

Кључне речи: Словени, Пелопонез, Грчка, митрополија, тема

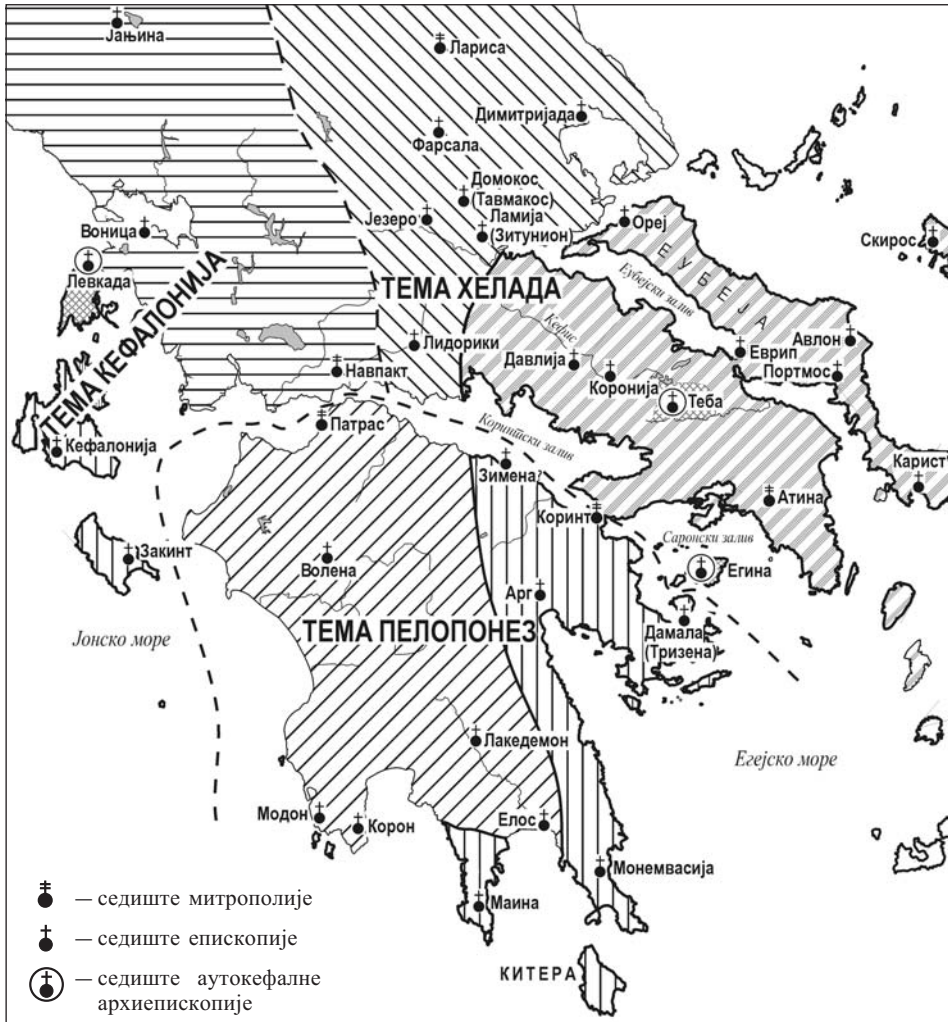
Крај VIII и почетак IX века донео је значајне промене на југу Балканског полуострва. Територије давно запоседнуте од Словена тада полако поново долазе под царску власт, која се тако са приобалних подручја, на која је била ограничена претходних век и по до два, постепено шири дубље у унутрашњост. Пратећи ове успехе, царска власт спроводи војно-управну реорганизацију ових области и оснива нове војно-управне јединице — теме. Процес потчињавања Словена праћен је и процесом рехеленизације — оснаживања од Словена потиснутог грчког елемента.¹ Међутим, паралелно са процесом рестаурације царске власти на подручјима Пелопонеза и Средње Грчке, и неодвојиво од њега, почиње и процес рехристијанизације тих подручја. У овом раду покушаћу да утврдим постоји ли веза између војно-управ-

---

* Чланак садржи део резултата насталих на пројекту бр. 147028 — *Византијски свиџи у променама (10–13. век)* — који подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Г. *Осџрогорски*, Историја Византије, Београд 1959, 197–8 (даље: *Осџрогорски*, Историја); *Исџи*, Постанак тема Хелада и Пелопонез, ЗРВИ 1 (1952) 65, 75 (даље: *Осџрогорски*, Постанак); А. *Bon*, *Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951, 74 (даље: *Bon*, *Péloponnèse*).

Развој административне и црквене организације у Средњој Грчкој
и на Пелопонезу у VIII и IX веку

— Граница територије под непосредном царском влашћу (тема Хелада и архонтија Кефалонија) око 780. г. (према *W. Treadgold, The Byzantine Revival, Stanford 1988, 12*), поклапа се са тадашњим јурисдикционим подручјем Коринтске митрополије
 - - - - - Линија разграничења теме Хеладе, теме Пелопонез и теме Кефалоније око 842. г. (према: *Treadgold, 336*)

Митрополије Цариградске патријаршије и њихова јурисдикциона подручја средином IX века:

▨ — Митрополија Коринта
 ▩ — Митрополија Атине
 ▧ — Митрополија Патраса
 ▦ — Митрополија Ларисе

▨ — Аутокефалне архиепископије под непосредном влашћу цариградског патријарха
 ▩ — Митрополија Навпакта

не реорганизације и рехристијанизације овог подручја и његове црквене реорганизације.²

Када се говори о црквеној реорганизацији јужних грчких земаља у ово време, мора се кренути од констатације да би она била немогућа без једног значајног црквеноисторијског догађаја који јој је претходио. У питању је одвајање црквених провинција Сицилије, Калабрије и Источног Илирика (где спада и Грчка),³ од власти Римског патријархата и њихово потчињавање Цариградском патријархату, што је било производ политике иконокластичког цара Лава III Исавријца, око 732/33. г.⁴ Тим чином цариградска влада и патријаршија стекле су неопходну правну основу да пресудно утичу на решавање црквених прилика у овом делу Царства, а што је до тада било у надлежности римског папе.

Црквена организација Средње Грчке и Пелопонеза према *нотицији* 2 — Најранији извор који потпуније приказује стање црквених прилика и организације јурисдикционог подручја Цариградске патријаршије након припајања *западних провинција*, јесте тзв. *нотиција* 2 у Дарузесовом издању епископских *нотиција* Цариградске цркве.⁵ Овај списак Дарузес датује оквирно у прву четвртину IX века.⁶ Међутим, одавно се сматра да је он настао у време патријарха Никифора (806–815), па се и назива *нотицијом патријарха Никифора*.⁷ По мом мишљењу, овај списак настао је свакако између 805. и 814. г.⁸ То је, дакле, први извор који пружа слику реорганизоване

² Г. Острогорски изнео је констатацију која сумира погледе на територијално пространство Царства у доба варварских и арабљанских инвазија, губљења и повраћања територија и очувања царских претензија на њих, током VII и VIII века — *где нема теме, нема ни стварне византијске власти*, *Острогорски*, Историја, 198; Поред тога, Ј. Максимовић поставио је једно друго, битно питање у односима државе и цркве у средњовизантијском периоду — да ли је било могуће да промене тематског уређења имају неки утицај на организацију цркве — в. *Ј. Максимовић*, Традиција и иновација у византијској територијалној организацији државе и цркве, Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац, 10–13. мај 2000, Београд–Крушевац 2002, 17 (= *Максимовић*, Традиција и иновација).

³ У даљем тексту *западне провинције*.

⁴ *M. Anastos*, The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732–33, *Studi bizantini e neoellenici* 9 (1957) 26 (даље: *Anastos*, Transfer).

⁵ *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. *J. Darrouzès*, Géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin, Paris 1981, not. 2.1–523 (даље: *Notitiae*). Ранија издања: Hierocles Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum, ed. *G. Parthey*, Amsterdam 1866, notitia 6, p. 145–149; not. 9, p. 181–197; not. 8, p. 162–180 (даље: *Parthey*); *Notitia Patriarchatus Constantinopolitani*, PG 107, 355–368.

⁶ *Notitiae*, 19.

⁷ *V. Laurent*, L'érection de la métropole d'Athènes et le statut ecclésiastique de l'Illyricum au VIIIe siècle, EB 1 (1943) 66 (даље: *Laurent*, Athènes).

⁸ У овој *нотицији* наводи се *митрополији Патраса*, *Notitiae*, 2.39, који је установљен 805/6. г. (в. даље овај текст), а нема помена о *митрополији Аморија*, за кога се зна да је постојао децембра 814. г., в. Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, ed. *H. Dellehaye*, Bruxelles 1902, coll. 519.12–520.7 (даље: *Суп СР*). Тада је, наиме, *Јевдоксије Аморијски* био један од *одабраних међу архијерејима* (τοὺς λογάδας τῶν ἀρχιερέων), које је патријарх Никифор послао иконокластичком цару Лаву V Јерменину. Како су остали *архијереји* (кизички, сардски, солунски, синадски, никомидијски) били митрополити, јасно је да је и аморијски *архијереј*, који се наводи у редоследу између солунског и синадског, био митрополит. За датирање в. *Les Regestes*

црквене управе на подручју Средње Грчке и Пелопонеза, тј. некадашње римске провинције Ахаје. У позноримско време на овом подручју постојала је само *Коринтска митрополија*, као митрополија провинције Ахаје (или *ејархије Хеладе*).⁹ Према *ноћницији 2*, на почетку IX века, поред Коринта, који је овом приликом седиште митрополита — архиепископа *ејархије Пелопонез*,¹⁰ постоје и нека нова црквена седишта: Атина — митрополија епархије Хеладе, Патрас — митрополија епархије Ахаје, Лариса — митрополија епархије Хеладе,¹¹ као и аутокефалне архиепископије Теба и Егина, обе у епархији Хелади.¹² Ово ново стање је последица поменуте црквене реорганизације овог подручја.

Као што је речено, у *ноћницији 2* јављају се први пут црквене столице, које су одвојене од Рима и потчињене Цариграду у првој половини VIII века. Оне су распоређене на следећи начин. У списку митрополита, наводе се најпре архијереји првих девет *сџари* митрополитских столица (последње три су три витинијске митрополије — Никомидија, Никеја и Халкидон).¹³ Затим долази назнака *ἀπὸ τοῦτων οἱ ἀρχιεπίσκοποι (одавде /су/ архиепископи)*, након које се набрајају, овим редоследом, црквене старешине најзначајнијих *зајадних њровинција*: *ејархија осџрвска — (архиепископ) кријски, ејархија Пелопонез — коринтски, ејархија осџрвска — сицилијански, ејархија Илирика Прве Македоније — солунски*.¹⁴ Овом следи назнака *καὶ οἱ λοιποὶ (и остали)*, тј. редом сви остали *сџари* митрополита, од десетог, митрополита Сиде Памфилске до митрополита Јерапоља у Фригији Капатијани, на 33. месту, при чему се њихови редни бројеви директно настављају на првих девет, *сџарих* митрополита, не рачунајући поменута четири *архиепископа*.¹⁵ Коначно, на зачељу списка, а након митрополита Јерапоља, последње од *сџарих* митрополија, наводе се архијереји још четири митрополије, које се налазе у *зајадним њровинцијама*. Оне су, без посебне назнаке, једноставно придодате старом списку митрополија. То су: *ејархија Хелада — (митрополиј) аџински, ејархија Ахаја — џаџраски, ејархија Хелада — ларишки, ејархија Прва Македонија — филијски*.¹⁶ Промене унете увођењем *зајадних њровинција* у цариградску

des Actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, fasc. II–III, Les Actes des Patriarches 715–1206, par V. Grumel, deuxième édition revue et corrigée par J. Darrouzès, Paris 1989, 44, no. 391 (даље: *Grumel-Darrouzès*, Regestes). Митрополит Аморија познат је почев од *ноћниције 4*, в. Notitiae, 4.39, 477–482. Како је у *ноћницији 2* архијереј Аморија још увек само аутокефални архиепископ, в. Notitiae, 2.77, то је ова notiција настала пре децембра 814. г.

⁹ ...Ἐπαρχία Ἑλλάδος ἧγουν Ἀχαΐας, ὑπὸ ἀνθύπατον, πόλεις οὐ..., Hieroclis Synecdemus, ed. A. Burkhardt, Lipsiae 1893 (= Parthey, 3–51) 643.6–649.2 (даље: Hier) ...Κόρινθος ἢ ποτε Ἐφύρα μητρόπολις πάσης Ἑλλάδος..., Hier. 646.7.

¹⁰ Notitiae, 2.11, 228.

¹¹ Notitiae, 2. 38–40.

¹² Notitiae, 2. 79, 82.

¹³ Појмом *сџаре митрополије* означавам оне митрополије које су одувек, тј. од V века биле у саставу Цариградске патријаршије.

¹⁴ Notitiae, 2.10–13.

¹⁵ Notitiae, 2.14–37.

¹⁶ Notitiae, 2.38–41.

јерархију уочљиве су и у списку аутокефалних архиепископа. У њему се након архијереја две новоосноване *источне* столице са овим рангом — Аморија и Трапезунта,¹⁷ наводе и архијереји *зајадних* столица истог ранга: *Тебе у ејархији Хелади, Егине у ејархији Хелади, Кајтине у ејархији Сицилији и Ригија у ејархији Калабрији*.¹⁸

Дакле, у *нојицији 2* у јерархији Цариградске цркве са подручја *зајадних провинција*, наведена су су четири *архиејискоја*, четири *митројолија*, и четири *аутокефална архиејискоја*.

Треба одмах напоменути да назив *архиејискоји* примењен на поменуте архијереје *зајадних провинција* није идентичан наслову *аутокефалних архиејискоја* у јерархији Цариградске патријаршије. Његово порекло и значење по све су другачији, а у случају Солуна, Коринта, Крита и Сицилије (главни град Сиракуза) корене имају у јерархијској структури Римског патријархата.¹⁹

¹⁷ Notitiae, 2.77–78.

¹⁸ Notitiae, 2.79, 82, 86–87.

¹⁹ О овом значајном питању расправно је *V. Laurent, Le Corpus des Sceaux de l'Empire byzantine, tome V: L'Eglise, Paris 1963, XXVIII–XXIX* (даље: *Laurent, Sceaux*). За разлику од *митројолија*, који је главни епископ сваке *провинције* (*ејархије*), *архиејискоја* је главни митрополит сваке дијецезе, коју чини више провинција, тј. митрополија у црквеном смислу. У оквиру Цариградске патријаршије била су три оваква архиепископа — митрополити најзначајнијих цркава сваке дијецезе, и први по рангу у патријаршијској јерархији: архијереји Кесарије Кападокијске — дијецеза Понт, Ефеса у провинцији Азији — дијецеза Азија, и Ираклије Тракијске у провинцији Европи — дијецеза Тракија. Међутим, овај потоњи изгубио је архиепископски положај у корист свог некадашњег суфрагана, епископа византијског, будући да је Визант, мали провинцијски градић, постао *Нови Рим Константинопољ*, престоница Царства, што му је донело и највиши црквени ранг — патријаршијски, а самим тим и најзначајнији положај у оквиру Тракијске дијецезе, па и титулу *архиејискоја*, док је Ираклија задржала само статус митрополије своје провинције, Европе. Архијереји Константинопоља, Кесарије и Ефеса задржали су своју архиепископску титулу и у наредним вековима. Исто објашњење прихвата у новјој студији *El. Hatziantoniou, Η μητρόπολη Θεσσαλονίκης από τα μέσα του 8ου αι. έως το 1430. Ιεραρχική τάξη, εκκλησιαστική περιφέρεια, διοικητική οργάνωση, Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 42, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Thessalonike 2007, 74–77*, са обимним критичким апаратом где се позива на бројне примере који ово схватање потврђују.

У црквеној јерархији Римског патријархата овакав положај заузимали су најпре *ијаски викари* — архијереј Солуна, као први епископ Илирика, и архијереј Картагине, као први епископ Африке. Међутим, премда је у њој постојала, митрополитска титула била је страна латинској терминологији, како каже *Laurent*, исто, XXIX, па се јавила тенденција да свака значајнија митрополитска столица понесе управо наслов *архиејискоја*. Након Солуна, на подручју Источног Илирика исту титулу понели су и архијереји Коринта и Гортине, главног града Крита.

У *нојицији 2* међу столицама са овим рангом наводи се и Сиракуза, митрополија Сицилије. О црквеном рангу Сиракузе до VIII века постоје наслањања у литератури. Обично се сматра да на Сицилији није уопште постојала митрополитска организација, већ да су све епископске столице, пре потчињавања острва Цариграду у време иконокластичких царева VIII века, биле потчињене директно Св. Столици, *Laurent*, исто, 691–2, no. 883; *J. Gay, Notes sur l'hellénisme sicilien de l'occupation arabe à la conquête normande, Byzantion 1 (1924) 216*. Међутим, на једном месту, у актима IV заседања Седмог васељенског сабора 787. г., представник Сиракузе наводи се издвојено од осталих архијереја Сицилије и Калабрије, а на зачељу листе митрополита, као *Галајтон, скромни свештеник, у име архиејискоја Сиракузе (Стефана)*, в. *Mansi, XIII, col. 137 D*. Познат је и печат, који је објавио *Laurent, Sceaux*, 694, no. 885, који је припадао *Маркијану, архиејискоја* Сиракузе и који потиче из VIII века. *Laurent*, исто, власника овог печата, архиепископа Маркија-

Очигледно је да састављач *ноџиције 2* прави разлику између *архиејискоја* западних провинција (критски, коринтски, сицилијански, солунски) и *митрополија* (атински, патраски, ларишки, филипијски). При томе не прави разлику између потоња четири и митрополита *стџарих* митрополија (закључно са митрополитом Јерапоља). Будући уврштени у списак митрополита, западни *архиејискоји* заузимају исти ранг који имају стари источни и четири нова *митрополија* на Западу, али ипак нису названи митрополитима, него архиепископима, у посебном одељку у оквиру списка митрополита, и са посебном назнаком да су ту пописани управо *архиејискоји*. Поставља се сада питање: Зашто у списку митрополита у *ноџицији 2* архијереји појединих старих и значајних *западних* столица имају посебан положај у односу на остале, *стџаре* митрополите, што се огледа и у њиховом посебном називу — *архиејискоји*, док архијереји неких других западних столица такав посебан положај не заузимају, већ су у истој равни са свим осталим, *стџарим*, митрополитима?²⁰

Објашњење ове разлике врло је једноставно и очигледно. Архијереји оних старих и значајних архијерејских столица, који су заузимали председавајући положај над одређеним *западним провинцијама* док су оне биле у саставу Римске патријаршије, и у складу са њеном јерархијском структуром носили назив *архиејискоја*, задржали су тај назив и пошто су њихове столице одузете од Рима и припојене Цариграду.²¹ Они пак архијереји са подручја истих *западних провинција*, који су у *ноџицији 2* забележени само као обични *митрополија*, без разлике у односу на *стџаре* цариградске митрополите, заузимали су оне црквене столице које су уздигнуте у овај ранг касније, тек након њиховог одузимања од Рима и припајања Цариграду. Пошто је Цариград био заслужан за њихово успостављање, оне нису ни могле добити неки посебан положај у цариградској јерархији. Такве столице су, дакле, Атина, Патрас, Лариса и Филипи. Овде су од интереса пре свега прве две, будући да се оне налазе на подручју Пелопонеза и Средње Грчке. Пошто је пример Патраса оставио више трага у изворима, прво ћу се осврнути на њега.

Патраска митрополија — Црква Патраса добила је митрополитски ранг повељом цара Никифора I (802–811).²² Сам акт није сачуван, али извод из његовог садржаја споменут је у оквиру синодалног писма патријарха Николе Граматика (1084–1111) цару Алексију Комнину (1081–1118). Тамо се каже како је Патраска црква подигнута у ранг митрополије вољом цара Никифора *Геника*, након победе над *Аварима*, који су целих 218 година владали Пелопонезом, победе коју су Ромеји извојевали захваљујући помоћи св. апостола Ан-

на, сматра највероватније првим сиракушким архијерејем под јурисдикцијом Цариграда, што оставља могућност да је он своју титулу *архиејискоја* имао још и под римском јурисдикцијом.

²⁰ Ово је приметио *Laurent*, *La date de l'érection des métropoles de Patras et de Lacédémone*, REB 21 (1963) 130–133 (даље: *Laurent*, *Métropoles*), али није дао објашњење ове појаве.

²¹ *Laurent*, *Sceaux*, XXIX.

²² *Bon*, *Péloponèse*, 106; *Laurent*, *Sceaux*, 471, no. 627; *F. Dölger*, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches I*, München–Berlin 1924, 45, no. 365 (даље: *Dölger*, *Regesten*); *Grumel-Darrouzès*, *Regestes*, 31, no. 371; *Laurent*, *Athènes*, 68.

дреје Првозваног, заштитника града.²³ *Монемвасијска хроника* омогућава прецизније датирање овог чина. У њој се налази податак о 218 година *словенске* владавине на Пелопонезу, покоровању Словена и њиховом покрштавању, и оснивању Патраске митрополије од стране цара Никифора, додајући још и да је то било у време када је патријаршијску столицу заузимао Тарасије (784–806). Поред тога, у њој се још и прецизира трајање ових 218 година у време између *шесте* године *Маврикијеве* владе и *четврте* године владе *Никифора Сџаријез*.²⁴ Исти податак налази се и у такозваној *Ареџиној схолији*, коју је кесаријски митрополит Арета, у првој половини X века, дописао на једном рукопису хронике патријарха Никифора.²⁵ Како је показао Лемерл, анализирајући податке *Монемвасијске хронике*, четврта година царевања Никифора I почела је 1. новембра 805. г.²⁶ Патријарх Тарасије умро је 25. фебруара 806. г.²⁷ Узевши ово у обзир, оснивање Патраске митрополије одиграло се између 1. новембра 805. и 25. фебруара 806. г.²⁸

Сматра се да исту победу над пелопонеским Словенима у време цара Никифора,²⁹ помиње и Константин Порфирогенит, у *Сџису о народима*. Међутим, он не помиње да је њој уследило оснивање Патраске митрополије, већ само каже да су побеђени и покорени Словени поклоњени као зависно становништво саборној цркви Св. Андреје Првозваног, столицу патраског митрополита.³⁰ Порфирогенит каже да је *о овоме* цар Никифор издао и сигилиј

²³ Ius canonicum Graeco-Romanum, PG 119, coll. 877 D — 880 A; в. и Grumel-Darrouzès, Régéstes, 408, no. 938.

²⁴ Τὸ “Περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μονεμβασίας” χρονικόν, Αἱ πηγὰὶ καὶ ἡ ἱστορικὴ σημαντικότης αὐτοῦ, ed. N. A. Veēs, Βυζαντις 1 (1909) 67–70 (даље: *Veēs*); Овде нема потребе улазити у подробну анализу изворне вредности података *Монемвасијске хронике*, будући да је то одавно урађено и доказано да се тим подацима може поклонити поверење, в. нарочито, P. Charanis, The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece, DOP 5 (1950) 139–166 (даље: *Charanis*, Chronicle); P. Lemerle, La chronique improprement dite de Monémvasie: le contexte historique et légendaire, REB 21 (1963) 5–27 (даље: *Lemerle*, Chronique). Будући да је у овим радовима утврђено, да је од три рукописа *Монемвасијске хронике* која говоре о овом периоду, најстарији и најпоузданији *ивиронски*, в. *Charanis*, нав. дело, 142–143, *Lemerle*, нав. дело, 7, 21–22, ослањам се управо на његове податке, у Веисовом издању колона под ознаком I.

Ипак, вреди поменути и оне који су упорно оспоравали вредност података *Монемвасијске хронике*, међу којима је најзначајнији D. Zakythinos, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Athena 1945, 37–47.

²⁵ S. Kougeas, Arethas of Caesareia, Athens 1985, 191–193 (даље: *Kougeas*, Arethas); *Charanis*, Chronicle, 152–3. Ова *Ареџина схолија* је независна од података *Монемвасијске хронике*, већ, како је уврдио Харанис, обе црпу вести из истог извора, в. *Charanis*, Chronicle, 153.

²⁶ *Lemerle*, Chronique, 16.

²⁷ Syn. CP, col. 487.23–25; Theophanis Chronographia, ed. C. De Boor, Lipsiae 1883, 481.14–16 (даље: Theoph) има 18. фебруар, премда сви грчки рукописи Теофанове Хронографије имају 25. фебруар, в. The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284–813, translated by C. Mango — R. Scott, Oxford 1997, 661–662, no. 2.

²⁸ Dölger, Regesten I, 45, no. 365, узима да је то било 805. г.; Grumel-Darrouzès, Regestes, 31, no. 371, овај догађај датирају само оквирно, између 802–806. г.

²⁹ *Осџрогорски*, Постанак, 72.

³⁰ Constantinus Porphyrogenitus De Administrando Imperio, I, ed. R. J. H. Jenkins — Gy. Moravcsick, Washington 1967², 49.54–59 (даље: DA1). О питањима везаним за овај податак о потчињавању Словена Патраској митрополији, подробно пише S. Turlej, The Legendary Motif in

истој митрополији.³¹ Дакле, у тренутку даривања покорених Словена, према Порфиригениту, Патраска митрополија је већ постојала. Са друге стране, повеља у изводу у писму патријарха Николе Граматика, као и *Монемвасијска хроника*, и *Ареџина схолија* не говоре о судбини поражених Словена на начин на који то чини Порфиригенит. Стога се чини прикладним да се ова два навода схвате као да говоре о два одвојена документа. Додуше, они се у поменутих наводима заиста различито и називају. Када каже да је цар Словене потчинио митрополији, Порфиригенит говори да је то потврдио *сигилијем*,³² док се у писму патријарха Николе говори о *хрисовуљи* којом је цар Никифор уздигао Патрас у ранг митрополије.³³ Према томе, биће да су заиста постојала два документа, која је цар Никифор издао цркви Патраса у кратком периоду 805. г.: прво *хрисовуљу* којом оснива Патраску митрополију, а затим и *сигилиј*, којим истој потчињава покорене Словене.³⁴ Постоји овде, међутим, и друга могућност — да се Порфиригенинова вест односи на нешто касније време и једну другу победу истог цара над побуњеним Словенима, која се ставља у 807. г.³⁵ У том случају сасвим је исправно гледиште да су *хрисовуља* цара

the Tradition of Patras: St. Andrew and the Dedication of Slavs to the Patras Church, BSI 60 (1999) 374–399 (даље: *Turlej*, Tradition).

³¹ ...δεδωκώς περὶ αὐτῶν καὶ σιγίλιον ἐν τῇ αὐτῇ μητροπόλει ..., DAI, 49.58–59.

³² DAI, 49.59.

³³ PG 119, col. 880 A; *Монемвасијска хроника* и *Ареџина схолија*, говорећи о истом догађају, не прецизирају форму правног акта којим је Патрасу додељен митрополитски ранг, *Veas*, 69–70; *Kougeas*, *Arethas*, 193.

³⁴ Приређивачи регеста царских и патријаршијских аката нису указали на могућност да су у питању два различита акта, премда су увек скретали пажњу на њихово различито обележавање код Порфиригенита (*сигилиј*), одн. патријарха Николе (*хрисовуља*). В. *Dölger*, *Regesten* I, 45, по. 365. Разлика између ових врста аката је формална, *сигилиј* је сваки документ који носи печат и царев минологом, и представља вид наредбе управне власти, док *хрисовуља* обавезно носи цареву *злајну булу*, *злајни њечай*, који акту даје свечанији карактер, представља акт даровања привилегија, уп. *F. Dölger — J. Karayannopoulos*, *Byzantinische Urkundenlehre*, München 1968, 112–113, 117–125.

Да су у питању два акта доказао је, релативно недавно, и *Turlej*, *Tradition*, 387–88, 394–5, али он сматра да је од њих цар Никифор издао само *хрисовуљу* о оснивању Патраске митрополије, док за *сигилиј* о правима исте над Словенима Пелопонеза сматра да је дело цара Лава VI Мудрог (886–912), састављен на основу *усмене* даровнице цара Никифора, што заснива на Порфиригениновом податку, који следи након податка о сигилију цара Никифора, да су се обавезе Словена према Патраској цркви очувале у *неписаној форми*, док их није цар Лав записао и издао као *сигилиј*. Морам приметити да је прилично чудна поставка која се заснива на претпоставци о постојању и одржавању *усмене* наредбе неког цара у изузетно добро административно и правно организованом Римском царству, и тешко да би се таква *усмена* наредба, чак и да је њено постојање било могуће, могла назвати *сигилијем*. Ствар је врло једноставна и прилично јасна из самог Порфиригениновог текста. Наиме, цар Никифор је, својим *сигилијем*, *пoражене Словене пошчињено саборној цркви Патраске митрополије*, DAI, 49.54–59, али није стриктно прописао њихове обавезе према њој. Оне су се формирале временом, у складу са потребама саме цркве и митрополије и одржале се у форми обичаја, DAI, 49.60–69. Онда је цар Лав Мудри, приликом свог потврђивања *сигилија* цара Никифора, издао и *нови* *сигилиј*, у коме је прибележио стриктне обавезе потчињених Словена према Патраској цркви, и то да би се спречило њихово незаконито израбљивање и наметање нових обавеза, DAI, 49.69–75.

³⁵ Гледиште *Острогорског*, *Постанак 72*, по коме Порфиригенит говори о истој победи цара Никифора над Словенима о којој говоре и писмо патријарха Николе, *Монемвасијска хроника* и *Ареџина схолија*, није једино. Наиме, *P. Charanis*, *Nicephorus I, the Saviour of Greece*

Никифора о оснивању Патраске митрополије, о којој говори писмо патријарха Николе, и *сигилиј* овог цара о потчињавању поражених Словена истој митрополији, о коме говори Порфирогенит, два сасвим различита акта — први из 805, а други из 807. г.

Следеће што привлачи пажњу јесте навод из писма патријарха Николе, где се каже да је пресвета црква Патраса *из архиепископије у митрополијску славу* (тј. част) *уздигнућа*.³⁶ Такође, и *Монемвасијска хроника* и *Арејшина схолија*, доносе податак да је *Паџрас уздигнућ у част митрополије, њошћо је њрећходно био архиепископија*.³⁷ У овом случају у питању је ранг *ауџокефалног архиепископа*, познат у цариградској јерархији, а не ранг *архиепископа*, старешине провинције, познат у римској јерархији, о чему је било речи. Патрас у старини није био средиште провинције, него је био град потчињен Коринту,³⁸ те стога није ни постојао разлог да његова црква има ранг архиепископије која председава целом провинцијом. У *ноћцији 2* јасно су издвојени архијереји столица које су имале овај ранг, а Патрас није међу њима, већ међу седиштима обичних митрополита.³⁹ Према томе, Патраска црква је, након одвајања од Рима, најпре добила ранг *ауџокефалне архиепископије*, потчињене директно цариградском патријарху, неко време пре него што ће 805/806. г. бити уздигнута за још један степен више и постати самостална митрополија. Потврду о овоме и прво сведочанство о Патраској цркви као аутокефалној архиепископији дају акта Седмог васељенског сабора, из 787. г. У актима четвртог заседања овог сабора потисан је *Јован, грешни монах, застџујник Прокојија, њречасног епископа*, а на седмом, завршном заседању потписан је исти *Јован, монах, у име Паџраског* (архијереја), и то оба пута након архијереја Смирне и Ригија, а испред архијереја Катане,⁴⁰ што јесте део списка предвиђен за аутокефалне архиепископе.⁴¹

from the Slavs, Byzantina-Metabyzantina 1–1 (1946) 84 (даље: *Charanis*, Nicephorus), држи да је 805. г. цар Никифор поразио и покорио Словене, али да су они дигли устанак и напали Патрас 807. г., приликом једног арапског упада у византијске воде, који управо помиње Порфирогенит, DAI, 49.8–9, чему је уследила нова царева интервенција. Она прва акција била би она о којој говори писмо патријарха Николе Граматика, *Монемвасијска хроника* и *Арејшина схолија*, док би ова потоња интервенција била она о којој говори Порфирогенит у DAI, 49. Исто заступа и у *Chronicle*, 150.

³⁶ ...ἐξ ἀρχιεπισκοπῆς εἰς μητροπόλεως δόξαν ἀναγαρόντος..., PG 119, col. 880 A.

³⁷ ...Ἀρχιεπισκοπῆ δὲ τυγχάνουσα πρότερον ἐτιμήθη εἰς μητρόπολιν παρὰ τοῦ αὐτοῦ Νικιφόρου..., *Bees*, 67, 69–70; На истом месту *Монемвасијска хроника* доноси и име тадашњег патраског *џасџира* — Атанасије; *Арејшина схолија* има: ...καὶ μητροπόλεως δίκαια τοῖς Πάτραις παρέσχετο, ἀρχιεπισκοπῆς πρὸ τοῦτου χρηματισούσης..., *Kougeas*, Arethas, 193; Међутим, *Charanis*, *Chronicle*, 148, 153, на оба места изворно ἀρχιεπισκοπῆ преводи енглеским *bishopric*, дакле, *епископија*, без икаквог објашњења.

³⁸ Hier. 648.3.

³⁹ Notitiae, 2.10–13, 39.

⁴⁰ *Mansi*, XIII, coll. 137 E — 140 A, 365 D-E; *Darrouzès*, Listes épiscopales du concile de Nicée, REB 33 (1975) 18–19 (даље: *Darrouzès*, Listes).

⁴¹ *Darrouzès*, Listes, 18–20.

Дакле, пре него што је 805/806. г. уздигнута у ранг самосталне митрополије,⁴² Патраска црква била је аутокефална архиепископија потчињена директно Цариграду.⁴³ Овај ранг стекла је већ пре 787. г. Под којим околностима је дошло до тога, биће разматрано у другом делу овог рада.

Коначно, када је Патраска црква 805/806. г. подигнута за још један степен, и од аутокефалне архиепископије постала самостална митрополија, њој су, истом царевом оснивачком повељом, потчињене и три епископије — Лакедемон, Метона и *Сарсокорона*.⁴⁴ У *ноицији 2*, списак епископа по митрополијама обухвата само *сџаре* митрополије, закључно са црквом Јерапоља,⁴⁵ и не обухвата нове митрополије у *западним провинцијама*. Стога у њој нису забележене ни ове три епископије потчињене Патраској митрополији.⁴⁶

Ниједна од поменуте три епископије није имала свог представника ни на једном од заседања Седмог васељенског сабора 787. г. Оне су познате из VI века, као градови у провинцији Ахаји (Хелади), чија је митрополија Коринт,⁴⁷ али касније су ишчезле, као последица словенске инвазије на Пелопонез.⁴⁸ То се такође зна на основу *Монемвасијске хронике*, где се описује како су становници великих пелопонеских градова избегли испред варварске најезде.⁴⁹

⁴² Како је то показао *N. Oikonomides*, St. Andrews, Joseph the Hymnographer and the Slavs of Patras, ΛΕΙΜΩΝ, Studies Presented to Lennart Rydén on His Sixty-Fifth Birthday, ed. J. O. Rosenqvist, AUU, Studia Byzantina Upsaliensia 6, Uppsala 1996, 71–78 (даље: *Oikonomides*, St. Andrews), вести *Монемвасијске хронике*, *Арејшине схолије*, писма патријарха Николе Граматика, па и Порфиروجенита, о нападу Словена на Патрас 805. г., налазе потврду у *Лийургијском канону Св. Андреји*, који је саставио Јосиф Химнограф (+886), по његовом мишљењу, већ 841. г.

⁴³ Не стоји ни Лоранова тврдња да је Патрас подигнут *директно* на ранг митрополије и да није у међувремену био аутокефална архиепископија, *Laurent*, Sceaux, 471, no. 627; Он своје схватање заснива пре свега на наводима које о овом питању доноси Порфиروجенит, DAI, 49.1–59, где се не помиње да је Патрас био архиепископија пре него што је постао митрополија. Међутим, Порфиروجенит уопште не говори о поступку оснивања Патраске митрополије, већ само о томе како су поражени пелопонески Словени потчињени Патраској митрополији, која је у том тренутку већ постојала. В. горе.

⁴⁴ ... τοῦ ῥηθέντος βασιλέως χρυσόβουλλον... καὶ τρισὶν ἐπισκοπαῖς αὐτὴν δωρησαμένου, τῆ Μεθώνη, τῆ Λακεδαίμονι, καὶ τῆ Σαρσοκωρώνη, PG 119, col. 880 A-B; *Dölger*, Regesten, 45, no. 365; *Von*, Peloponnese, 106; *Laurent*, Sceaux, 471, no. 627; *Grumel-Darrouzès*, Régestes, 31, no. 371; *Монемвасијска хроника* има уместо *Сарсокорона* просто *Корона*: ... ἐδόθη πρὸς αὐτὴν κατ' ἐπίδοσιν καὶ ἡ ἀγιωτάτη ἐπισκοπὴ Λακεδαίμονίας καὶ ἡ Μεθώνη καὶ ἡ Κορώνη..., *Bees*, 67, 70.

⁴⁵ Notitiae, 2.518–523.

⁴⁶ У истом списку, међутим, забележени су западни *архиепископи* (критски, тј. гортински, коринтски, сицилијански тј. сиракуски, солунски), на истом месту на коме се јављају и у списку митрополита, између Халкидона и Сиде Памфилске. Ипак, и ту се подложни епископи набрајају само за Крит и Сицилију, али не и за Солун и Коринт, в. Notitiae, 2.207–243;

⁴⁷ Hier. 647.8, 15, 17.

⁴⁸ Само се епископ Лакедемона помиње као присутан на Шестом васељенском сабору 680/81. г., *Mansi*, XI, col. 645 A, 673 C, али овде је свакако у питању епископ из Монемвасије, града који су основали избеглице из Лакедемона, о чему види у даљем тексту.

⁴⁹ Житељи Патраса су отпловили у Калабрију, у град Ригиј, а Лакедемоњани делом на Сицилију, у *месџо* Демену, а делом на један неприступачан рт Малејског полуострва, где су основали град Монемвасију и у њему се сместили заједно са својим епископом. Трећи, пастири и

Услед тога, црквена организација на подручју Лакедемона, Метоне, Короне, као и самог Патраса, уништена је.

До обнављања ових архијерејских столица на Пелопонезу дошло је у време оснивања Патраске митрополије, почетком IX века. Међутим, то је било заправо оснивање нових. Према *Монемвасијској хроници*, епископ Лакедемона био је у оној групи Лекедемоњана која је испред словенске инвазије крајем VI века избегла у неприступачну Монемвасију на југу Пелопонеза. Ту је дотадашњи лакедемонски епископ постао монемвасијски.⁵⁰ У време када цар Никифор почетком IX века обнавља лакедемонску цркву, монемвасијска епископија постоји, и суфраган је, као што је и стара лакедемонска епископија била, Коринтске митрополије. Њен архијереј присутан је на Седмом васељенском сабору, у групи епископа за које ћу касније показати да су суфрагани Коринта.⁵¹ Међутим, када обнавља лакедемонску епископију, цар Никифор не зове њега, епископа Монемвасије, да заузме архијерејску столицу својих давних претходника, чиме би се и она сама вратила под јурисдикцију Коринта, већ поставља сасвим другог епископа, и потчињава га новоустановљеној митрополији Патраса. Како то стоји у *Монемвасијској хроници*, цар Никифор *ѱодиγαо је из ѿμελεα град Лакедемон, населио га разним људима, Кафирима, Тракисијцима, Јерменима и осѿалима, из различитиѿх ѿредела и градова, учинио га ѿново еѿискоѿијом и ѿѿчѿинио мѿѿроѿолији Паѿѿраса.*⁵² Дакле, у Лакедемону је све кренуло из почетка — град је обновљен из темеља, насељен је новим становницима, пореклом са Истока, добио је новог епископа. Није неумесно претпоставити да се и у случају друге две Патрасу тада потчињене епископије — Короне и Метоне, одиграо сличан процес. Права епископа Монемвасије на лакедемонску столицу до тог доба била су ишчезла.

Међутим, када је реч о обнављању архијерејске столице у самом Патрасу, и *Монемвасијска хроника* и *Ареѿина схолија* преносе локалну патраску традицију, која инсистира на континуитету Патраске митрополије са црквеним седиштем у овом граду из времена пре словенске инвазије. Према овој традицији, услед инвазије, становници Патраса отпловили су преко мора у Италију, и населили се у граду Ригију у Калабрији.⁵³ Када је пак 805/806. г. цар Никифор победио и покорио Словене, обновио је Патрас и *зайоведио да се у њега враѿе* потомци некадашњих житеља Патраса, за које је чуо да живе у Италији, скупа са својим *ѿасѿиѿром*, тј. епископом, Ата-

сељаци, сместили су се у неприступачним крајевима у суседству и назвали се *Цаконима*, *Bees*, 66–67; такође, овде се говори и о расељавању Коринћана и Аргивљана, али то није од непосредне важности за ову тему. О Цаконима в. *S. C. Caratzas, Les Tzacones, Berlin — New York, 1976.*

⁵⁰ На Шестом васељенском сабору, 680/81. г., на коме је био присутан, видимо да он и даље чува своју стару титулу *еѿискоѿа лакедемонског*, *Mansi*, XI, col. 645 A, 673 C. Сто година касније, на Седмом васељенском сабору 787. г., већ је потписан као *еѿискоѿ монемвасијски*, *Mansi*, XIII, coll. 369 C, 392 B.

⁵¹ *Mansi*, XIII, coll. 369 C, 392 A–C.

⁵² *Bees*, 70; *Charanis*, 154–5.

⁵³ ...у калабријској земљи рѿѿѿској (...ἐν τῆ τῶν Καλαβρῶν χώρῃ τοῦ Ῥηγίου...), *Bees*, 66.

насијем.⁵⁴ То би значило да до победе над Словенима 805. г. ни град Патрас, ни црквено седиште у њему нису постојали. Поред тога, ова традиција противуречи и сама себи, када у наставку каже како је тада Патрас одликован чашћу митрополије, пошто је до тада био архиепископија.⁵⁵ Наравно, уколико град није постојао, није ни могао да буде архиепископско средиште. Горе је показано да је град Патрас већ био обновљен пре 787. г., да је у њему постојала црквена столица у рангу аутокефалне архиепископије, да о томе сведоче и акти Седмог васељенског сабора и навод из повеље цара Никифора у писму патријарха Николе Граматика. Према томе, традиција о повратку потомака старих Патрашана из Италије у време оснивања Патраске митрополије, коју преносе *Монемвасијска хроника* и *Арејина схолија*, мора бити одбачена.⁵⁶ Обновљање цркве у Патрасу био је процес који, као и у случају Лакедемона, није имао ништа са правима на која би се позивали потомци некадашњих избеглица из ових градова.

Све то наводи на закључак да обновљање црквене организације на Пелопонезу крајем VIII и почетком IX века нема много везе са стањем из периода пре словенске инвазије, као ни са древним правима катедри. Епископ Монемвасије, који је формално био наследник епископа Лакедемона, није заузео ову столицу када је она обновљена, чиме су теоретски његова права била повређена. Ни за обновљену столицу у Патрасу није се тражио носилац древних права. Све то заједно нарушавало је древна митрополитска права Коринтске цркве, јер ниједна од поменутих обновљених столица није враћена под њену јурисдикцију. Закључак који се намеће јесте да је рестаурација црквене организације на Пелопонезу крајем VIII и почетком IX века обављана по неком другом обрасцу, а не по обрасцу древних права епископских столица.

Атинска митрополија — Црква Атине стекла је митрополитски ранг такође у време патријарха Тарасија (784–806),⁵⁷ који је ту столицу уздигао у знак поштовања према великом локалном светитељу, и првом атинском епископу, Св. Дионисију Ареопагиту, како то стоји у једном латинском извору из приближно истог времена.⁵⁸ Лоран, који је најбоље обрадио питање оснивања

⁵⁴ *Bees*, 69; *Арејина схолија* доноси исто, само без имена епископа Атанасија, *Kougeas*, *Arethas*, 192.

⁵⁵ *Bees*, 69–70; *Kougeas*, *Arethas*, 193.

⁵⁶ Сматрам да је овај податак плод локалне традиције, настале како би се премостила чињеница о дисконтинуитету епископске столице у Патрасу, која није ишла у прилог младој митрополији. Основа за ову традицију могла је бити у супротној појави — да становници делова Сицилије беже са свог острва на Пелопонез, а нарочито у Патрас, у време најжешћих муслиманских атака на њихово острво, у другој половини треће деценије IX века, о чему в. *Laurent*, *Métropoles*, 135.

⁵⁷ *Laurent*, *Athènes*, 67–71; *Isti*, *Sceaux*, 437, no. 585.

⁵⁸ *Hilduinus Sandionysianus Abbas*, *Passio Sancti Dionysii*, *Prolegomena*, PL 106, col. 19 B-C; *Laurent*, *Athènes*, 67–68. У овом латинском извору, истина, стоји да је патријарх Тарасије одликовао атински град *pallio archiepiscopali*, али то је стога што у ово време већ наслов *архиепископ* на Западу не значи друго до исто што и наслов *митрополиит* на Истоку. Уосталом, већ у следећој реченици извор је јасан — патријарх је Атину *metropolis auctoritate honoravit*, PL 106, col. 19 B.

Атинске митрополије,⁵⁹ налази умесну паралелу у уздизању Атине у митрополитски ранг у част Св. Дионисија Ареопагита, и Патраса, уздигнутог у исти ранг у исто време, у част Св. Апостола Андреје Првозваног.⁶⁰ Међутим, Лоран на истом месту сматра да је Атина постала митрополија пре него Патрас, тј. још за владавине царице Ирине (регенткиња 780–797, самодржавна царица 797–802), и њеном заслугом, пошто је она била родом Атињанка. Лоранов је закључак да је то било највероватније за време Ирине самовладе, између 797. и 802. г.⁶¹

Треба се, ипак, увек држати чињеница. Чињеница је да атински архјереј није присуствовао заседањима Седмог васељенског сабора 787. г,⁶² па акта овог Сабора нису од помоћи, јер његовог потписа тамо нема. Међутим, тамо се налазе потписи *ејискоја Ореја* и *ејискоја Портма*,⁶³ градова на Евбеји, који су из познијих *ноџиција* познати као суфрагани Атинске цркве.⁶⁴ С обзиром да се они тамо налазе након потписа епископа Кефалиније, Керкире, Тризене, Монемвасије и Егине, а пре епископа Закинта, што су све суфрагани Коринта, јасно је да су и епископи Ореја и Портма ту присутни као суфрагани Коринта, а не Атине, те се може из тога закључити да Атинска црква тада заиста још увек није имала ранг митрополије. Само је то чињеница, тако да се може утврдити само то да је Атинска црква добила ранг митрополије између 787. и 806. г.

Да је, као и Патрас, и Атина, пре него што буде уздигнута у ранг митрополије, била аутокефална архиепископија, постоји само један податак, у већ поменутом латинском *Уводу у жиџије Св. Дионисија* париског опата Хилдуина из треће деценије IX века. Тамо се каже да до тренутка када је уздигнута од стране патријарха Тарасија у ранг митрополије, Атина *ниџи је била џоџи-чињена другом, осим џаџиријарху, ниџи је џод својом влашћу имала ејискоје зависних градова*.⁶⁵ Како је Лоран приметио, ово није друго него положај аутокефалног архиепископа,⁶⁶ ранг специфичан у јерархији цариградске цр-

⁵⁹ Laurent, Athènes, 49–72.

⁶⁰ Исто, 68.

⁶¹ Исто, 71; може се само указати на могућност да је разлог за уздизање црквеног ранга Атине могла бити и њена јака иконофилска традиција, *Осџрогорски*, Историја, 183. У том случају, уздизање ранга Атине било би награда овом граду након победе иконфилства 787. г.

Не стоји хипотеза коју је изнео *P. Yannopoulos*, Métropoles du Péloponnèse méso-byzantin: un souvenir des invasions avaro-slaves, Byzantion 63 (1993) 388 (даље: *Yannopoulos*, Métropoles), по којој је Атина стекла митрополитски ранг око *средине VIII века*, или чак *пре VIII века*, исто, 395–6, но. 21, и да од тада *има јурисдикцију над свим ејискојијама смеџињеним северно од Коринџиске џревлаке*, исто, 388. Једноставно, случај са две епископије на Евбеји (Ореј и Портма), које су и на сабору 787.г. још увек суфрагани Коринта, показује нам да та хипотеза није основана. Уосталом, *Laurent*, Athènes, и извори који су тамо обрађени довољно говоре против ове тезе и јасно опредељују оснивање Атинске митрополије у време после 787. г.

⁶² Присуствовао је, међутим, сабору из 681. г., уп. *Mansi*, XI, col. 644 A, 672 E — 673 A.

⁶³ *Mansi*, XIII, coll. 369 C, 392 B.

⁶⁴ Notitiae, 7.501, 504; 9.385, 388; Georgii Cyprii Descriptio Orbis Romani, ed. *H. Gelzer*, Lipsiae 1890, v. 1587, 1590 (даље: Geor).

⁶⁵ PL 106, col. 19 B–C.

⁶⁶ *Laurent*, Athènes, 71.

кве, који у римској јерархији није постојао. Хилдуин због тога овај ранг није познавао, али га је сасвим добро схватио и описао. Прихватајући ово, Лоран закључује да је Атина заиста најпре подигнута у ранг аутокефалне архиепископије, и да је и то такође заслуга царице Ирине, те да је у вези са њеном удајом за будућег цара Лава IV Хазарина, 769. г.⁶⁷ Овој претпоставци се нема шта приговорити, нити придодати. Пошто атински архијереј није присуствовао заседањима Седмог васељенског сабора 787. г., није могуће утврдити који ранг је он у то време заузимао.

Као и у случају Патраса, *ноџиција* 2 не садржи ни епископе Атинске митрополије у списку епископа по митрополијама, тако да није познато које епископске столице су јој биле подређене приликом оснивања. Свакако да су међу њима били горе поменути Ореј и Портам, а вероватно и остале епископије које се наводе у познијим notiцијама као суфрагани Атинске цркве,⁶⁸ тј. све епископије северно од Коринтске превлаке.

* * *

Јурисдикција Коринтске митрополије на крају VIII века — Уздизањем цркве Патраса и цркве Атине у ранг митрополија крајем VIII и на самом почетку IX века знатно је измењена слика црквене организације на простору некадашње епархије Хеладе. Коринтска црква, до тада једина митрополија и *архиепископија* ове епархије, изгубила је значајан део јурисдикционог подручја на које је полагала право из старине — целу област Атике, Евбеје и Беотије, као и цео северозападни, западни, централни и југозападни Пелопонез. За црквену столицу каква је био Коринт, стару и славну, основану од самог св. апостолоначелника Павла, у граду који је вековима био административно средиште читаве римске Хеладе, а чији је црквени старешина вековима уживао највиши ранг у јерархији Римске патријаршије, такав развој догађаја морао је бити тежак ударац. Свештени канони цркве забрањивали су да се у једној истој епархији оснују две митрополије и да се она раздели надвоје.⁶⁹ Почетком IX века, међутим, на подручју старе епархије Хеладе (тј. провинције Ахаје) налазимо не две, него чак три митрополије — Коринтску, Атинску и Патраску. Ово би се могло сматрати тешком повредом канонског права.⁷⁰ Међутим, та констатација опстаје само под условом да се стара административна, провинцијска (епархијска) организација одржала, тј. да је некадашња *џпровинција Ахаја* (или Хелада, *ἐπαρχία Ἑλλάδος*), чија је митрополија био

⁶⁷ Исто, 70–71.

⁶⁸ Notitiae, 7.496–506; 9.380–390; Geor. 1582–1592. О овим епископијама в. *Laurent, Sceaux*, 454, no. 608, 456, no. 610, 458, no. 613.

⁶⁹ G. A. Ralles — M. Potles, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, II, Athenai 1852, 246 (IV вас. 12).

⁷⁰ *Laurent, Métropoles*, 136.

Коринт, постојала, макар само формално, и крајем VIII и почетком IX века. Да ли је било тако?

Како се данас узима за сигурно, царска власт на Пелопонезу јесте срушена, аварско-словенском најездом крајем VI или почетком VII века.⁷¹ Под царском влашћу остали су само источни делови Пелопонеза, док су централни и западни били под влашћу потпуно независних Словена.⁷² Провинцији Ахаји нестаје трага. Уместо ње, од краја VII века јавља се *ѿема Хелада*, настала између 687. и 695. године,⁷³ као једина установа царске војно-управне власти на југу Балканског полуострва.

О Коринту од почетка VII до почетка IX века нема много извора. Архиепископ Коринта присутан је на Шестом васељенском сабору 681. г.⁷⁴ На Седмом васељенском сабору није био присутан *архиепископ* овог града, али јесу његови суфрагани.⁷⁵ У *ноѿицији 2*, у списку епископа по митрополијама, Коринт је наведен *без себи потчињених епископа*.⁷⁶ Према *Монемвасијској хроници*, град је и током 218 година словенске владавине на Пелопонезу остао у царској власти, и у њега је цар слао *сѿраѿѿега ѿелойнеског*.⁷⁷ Слично и Порфиригенит каже, описујући горе поменуте догађаје око оснивања Патраске митрополије, да је царски стратег обитавао *на ивици ѿеме, у граду Коринѿу*.⁷⁸ Острогорски је такође веровао да је овде у питању стратег Пелопонеза.⁷⁹ Чињеница је да је за све време словенске превласти на Пелопонезу Ко-

⁷¹ Податак о 218 година словенске владавине на Пелопонезу до тренутка ослобођења 805. г., в. *Bees*, 67–68, *Kougeas*, Arethas, 191–193; PG 119, 877 E — 880 A, који словенско освајање полуострва ставља у *шестју годину Маврикијеве владавине*, тј. 586/7. г., не мора бити узет здраво за готово, будући да је добро објашњено његово порекло, в. *Lemerle*, *Chronique*, 11–17, *Charanis*, *Chronicle*, 148–152. Много је речитији, иако кратак, али савремен податак латинске *Псеудо-Исидорове хронике*, који каже да су на почетку Ираклијеве владавине (610–641) *Sclavi Graeciam Romanis tulerunt*, тј. да су тада *Словени Римљанима ѿреѿѿели Грчку*, Isidori Iunioris episcopi Hispalensis chronica maiora ed. primum a. DCXV, *chronicorum epitomae* ed. a. DCXXVII, MGH AA 11, 479.5–6, col. 414a. Овде, свакако, *Graecia* значи исто што и античка Хелада, тј. простор римске провинције Ахаје, те дакле и Пелопонез.

⁷² *Осѿрогорски*, *Постанак*, 70–71, 75; *Bon*, *Péloponnèse*, 42; *N.Oikonomides*, *A Note on the Campaign of Staurakios in the Peloponnese (783/4)*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 63 (даље: *Oikonomides*, *Campaign of Staurakios*); *T. Živković*, *The Date of the Creation of the Theme of Peloponnese*, Σύμμεκτα 13 (1999) 146 (даље: *Živković*, *Date*).

⁷³ *Осѿрогорски*, *Постанак*, 65.

⁷⁴ *Mansi*, XI, col. 641 A, 669 B.

⁷⁵ *Mansi*, XIII, coll. 369 C, 392 B–C.

⁷⁶ *Notitiae*, 2.228.

⁷⁷ У *Монемвасијској хроници* се каже да је *само источни део Пелойонеза, од Коринѿа до Малеја*, остао ван словенске превласти, и да је *сѿраѿѿѿος Πελοποννήσου ἐν αὐτῷ μέρει ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως κατεπέμπετο*, *Bees*, 68. Потврда овога је и један латински извор, који говори о времену 723–28. г., *Vita Willibaldi episcopi Eischtetensis*, MGH SS 15, 93.12–13, где се каже да је епископ Вилибалд пловио преко Јадранског мора *ad urbem Manafasiam in Slawinia tergae*, тј. *до града Монемвасије у словенској земљи*.

⁷⁸ *...сѿраѿѿѿος ὑπῆρχεν πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ θέματος ἐν κάστρῳ Κορίνθου...*, DAI, 49.13–14.

⁷⁹ *Осѿрогорски*, *Постанак*, 72.

ринт остао под царском влашћу.⁸⁰ Међутим, како је Острогорски утврдио, *џема Пелойонез* основана је тек након похода логотета Ставракија из 783. г.⁸¹ Према томе, стратег који је управљао у Коринту и његовој околини пре 783. г. није могао да буде стратег Пелопонеза. Могао је једино да буде стратег Хеладе, чији је положај установљен још између 687. и 695. г.⁸² Свакако, након оснивања теме Пелопонез, после 783. године, Коринт припада овој теми, а не теми Хелади.⁸³ Међутим, пошто и Патрас такође припада теми Пелопонез,⁸⁴ ова административна реорганизација Средње Грчке и Пелопонеза крајем VIII и почетком IX века ипак није једини разлог због кога је дошло и до црквене реорганизације ових области.

Већ је више пута истакнуто да је у време пре словенске инвазије Коринт био главно црквено седиште целог Пелопонеза, Атике, Беотије и суседних острва, тј. целе римске провинције Ахаје, као њен главни град, тј. митрополија.⁸⁵ Из те чињенице произилазила су права ове столице и на крају VIII века. За све време док је био под римском јурисдикцијом, Коринт је важио као митрополија целе некадашње провинције Ахаје, а исти углед задржао је и након укључивања у цариградску сферу, половином VIII века. Међутим, то је важило само на папиру. Какво је било реално стање цркве на простору бивше провинције Ахаје током VIII века, при крају оних 218 година словенске владавине на Пелопонезу, тј. шта је обухватала реална јурисдикција Коринтске митрополије крајем VIII века?

⁸⁰ *Yannopoulos*, *Métropoles*, 399; *Živković*, *Date*, 146–147.

⁸¹ *Осџорогорски*, *Постанак*, 73. Његово схватање је углавном прихваћено у науци. В. *Oikonomides*, *Campaign of Staurakios*, 65; *Živković*, *Date*, 147–153, сматра да је то било између 784. и 788. г.; в. још и *Bon*, *Péloponnèse*, 42–43, 74, 89.

⁸² *Осџорогорски*, *Постанак*, 65, сматра да тема Хелада никада није обухватала области Пелопонеза. Међутим, неки други истраживачи тврдили су супротно, као, *J. B. Bury*, *A History of the Later Roman Empire (395–800 AD)*, vol. II, London 1889, 350–351, који је изнео гледиште да је Пелопонез био турмархија теме Хеладе, па је према томе и Коринт био под управом стратега теме Хеладе. Има мишљења чак и да је Коринт био главни град теме Хеладе, в. *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, vol. 2: *South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, ed. *J. Nesbitt*, *N. Oikonomides*, 3, 22, 25; постоји и печат који је објавио *G. Schlumberger*, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris 1884, 182, на коме стоји да је припадао *Лукасџу, комеркијарију Коринџа хеладског* (...Λυκάστου κομερκηαρχή(ου) Κορίνθ(ου) ἐλλάδος), датиран у VIII–IX век. О установи *комеркијара* и њиховим печатима VI–IX века, в. *N. Oikonomides*, *Silk Trade and Production: the Seals of Kommerkiarioi*, *DOP* 40 (1986) 33 sq., према датираним печатима које су објавили *исџиу*, *A Collection of Dated Byzantine Lead Seals*, Washington 1986, 46–55, nn. 34–46; и *G. Zacos*, *A. Vegler*, *Byzantine Lead Seals*, I/1, Basel 1972, 323–363, nn. 242–285, где се види да је печат оваквог садржаја могао да настане само пре 730/31. или после 787. г. В. и *Yannopoulos*, *Métropoles*, 399; *Živković*, *Date*, 146–147.

⁸³ Ἐκτον θέμα Πελοπόννησος: Κόρινθος, ἢ ποτε Ἐφύρα, μητρόπολις πάσης Ἑλλάδος καὶ αὐτῆς Πελοποννήσου, τουτέστιν Ἀχαΐας..., *Costantino Porfirogenito De thematibus*, ed. *A. Pertusi*, Vaticano 1952, 6.1–2 (даље: *De them*); ...πάσα ἡ νῆσος ὑπὸ ἐνὶ στρατηγῷ τεταγμένη, πόλεις ἔχουσα τεσσαράκοντα... Κόρινθος μητρόπολις..., исто, 6.3–5.

⁸⁴ ...ἔτερα μητρόπολις αἱ λεγόμεναι Πάτραι..., исто, 6.6.

⁸⁵ *Εὐαρχија Хелада или Ахаја* (...ἐπαρχία Ἑλλάδος ἤγουν Ἀχαΐας...), Hier. 643.6; *Коринџи, некад Ефџира, митрополија целе Хеладе* (...Κόρινθος ἢ ποτε Ἐφύρα, μητρόπολις πάσης Ἑλλάδος...), Hier. 646.7.

Чини се да *Notitiae episcopatum* и у овој прилици могу пружити одговор. Наиме, notiције настале почетком X века, мислим на *ноџицију 7* и *ноџицију 8–9* (*Нова љакџика*) доносе први пут попис суфрагана Коринтске, Атинске и Патраске митрополије. Садржај обе notiције на овом месту у потпуности се поклапа и овде ћу га пренети:

Пресџоли љоџицињени свакој мџџроџолији љонаособ:

Бр. 27. Коринџу Пелџоџонеском: Дамала, Арг, Монемвасија или Тенар, Кефалинија, Закинџ, Зимена, Маина.

Бр. 28. Аџџини Хеладској: Евриџ, Давлија, Корџнија, Андар, Ореј, Скир, Карисџ, Порџам, Авлон, Сира.

Бр. 32. Паџџрасу Пелџоџонеском: Лакедемонија, Меџџона, Корџона, Воле-на.⁸⁶

Овде је представљено стање црквене организације у ове три митрополије на почетку X века, након целог столећа обнављања. Како је то изгледало неких сто година раније, на крају VIII века, може се утврдити на основу списка епископа из ове области присутних на заседањима Седмог васељенског сабора, у Никеји 787. г. Наиме, седмом заседању поменутог сабора присуствовали су, поред горе поменутог заступника аутокефалног архиепископа Патраса, следећи епископи (или њихови местозаступници) са подручја некадашње провинције Ахаје: *Кефалиније, Керкире, Тризене, Монемвасије, Егине, Порџма, Ореја* и *Закинџа*.⁸⁷ Када се ова листа упореди са оном коју век касније дају *ноџиције*, види се да Кефалинија, Тризена (касније названа Дамала), Монемвасија и Закинт припадају Коринту, а Портам и Ореј Атине.⁸⁸ Међутим, у време одржавања Седмог васељенског сабора Атинска митрополија још није постојала. Управо ово место у актима Седмог васељенског сабора то и потврђује, будући да су епископи који ће касније бити суфрагани митрополита Атине овде потписани заједно са епископима који ће и касније остати суфрагани митрополита Коринта, и измешани са њима.⁸⁹ Поред тога, потписи свих поменутих епископа овде су у јединственој целини, након исте такве јединствене целине какву представљају епископи са Крита, или епископи су-

⁸⁶ *Notitiae*, 7.488–495, 496–506, 549–553; 9.371–378, 380–390, 410–415; Geor. 1574–1592, 1635–1640.

⁸⁷ *Mansi*, XIII, coll. 369 C, 392 A–C.

⁸⁸ Керкира је аутокефална архиепископија, *Notitiae*, 7.102; 8.118; Geor. 1216, као и Егина, *Notitiae*, 7.101; 8.117; Geor. 1215. То што се ове две епископије, које нам овде нису од посебног интереса, наводе у notiцијама увек једна до друге може да значи да су обе у исто време издвојене из Коринтске митрополије и потчињене директно Цариграду, као аутокефалне архиепископије. Иначе, Керкира је у VI веку, пре словенских инвазија, била део епархије Стари Епир, чија је митрополија био Никопол, в. Hier. 652.6. То што је крајем VIII века она суфраган Коринта, потврда је тога да је и црквена организација Старог Епира уништена, опставши само на овом острву, чији је епископ, стога, у недостатку ближег и надлежног архијереја, потпао под власт најближе митрополитске столице која се одржала након варварских инвазија, а то је био управо Коринт.

⁸⁹ Тј. Портам и Ореј, који ће припадати Атине, налазе се између Монемвасије и Закинџа, које ће и даље припадати Коринту.

фрагани Никомидије пре њих, а испред групе епископа суфрагана Никеје.⁹⁰ То доводи до закључка да су и они, слично поменутиим епископима са Крита и из оба дела Витиније, представљали на сабору једну јединствену митрополију. Пошто Атинска митрополија тада још није постојала, то није могла бити друга до Коринтска митрополија, без обзира на то што сам коринтски митрополит није био присутан на сабору.

Дакле, на Седмом васељенском сабору 787. г. присутни епископи Кефалиније, Керкире (Крфа), Тризене, Монемвасије, Егине, Портма, Ореја и Закинта били су суфрагани **коринтског** митрополита-*архиепископа* и припадали су његовој епархији. Сада би требало погледати географски распоред ових епископија. Кефалинија, Керкира и Закинт припадају групи Јонских острва, и налазе се северозападно од обале Пелопонеза. Тризена и Монемвасија су градови у источном и југоисточном делу Пелопонеза, тј. Тризена је у Арголиди, а Монемвасија на полуострву које се завршава ртом Малеја. Ореј и Портам су градови на острву Евбеја, североисточно од Атике, док је Егина добро познато острво у Саронском заливу, између Атике и Пелопонеза. Дакле, Коринтска митрополија у време одржавања Седмог васељенског сабора 787. г. фактички покрива само приобална подручја — острво Евбеју, полуострво Атику, источно приобаље Пелопонеза, тј. како то каже писац *Монемвасијске хронике, источни део Пелопонеза, од Коринѿа до Малеје*,⁹¹ као и Јонска острва. То је она територија за коју је одавно истакнуто да је једино била преостала под царском влашћу након словенске инвазије Пелопонеза.⁹² Да се приметити да сва остала територија Пелопонеза, западно од линије *Коринѿ–Малеја*, па све до обала Јонског мора, није у то време познавала црквену организацију. У време Седмог васељенског сабора на целој тој територији постојала је само црква у Патрасу.⁹³

Јасно је да је то територија која је у потпуности била под влашћу Словена, током оних 218 година.⁹⁴ Такође, јасно је и да је управо то територија која је потчињена митрополији Патраса након њеног оснивања 805/806. г. На њој се налазе епископије које су познате из оснивачких аката Патраске митрополије, као њени нови суфрагани: Лакедемон, у Лаконији, у унутрашњости југоисточног дела Пелопонеза, Корона и Метона на полуострву које се завршава ртом Акрита, крајњем југозападном „прсту“ Пелопонеза. На тој, прилично великој територији, која обухвата близу 80% целог Пелопонеза, налазе се и епископије које ће бити основане током IX века и такође потчињене цркви Патраса, о чему сведоче позније *ноѿиције* — Волена, у западном делу Пелопонеза и Елос,⁹⁵ југоисточно

⁹⁰ *Mansi*, XIII, исто. То је и уопште манир у актима васељенских сабора, да се епископи суфрагани митрополитских столица потписују у групама према својим митрополијама

⁹¹ *Veas*, 65–66.

⁹² *Осѿрогорски*, Постанак, 70–73; *исти*, Историја, 110–111.

⁹³ Као што је већ речено, представник Патраса, који је био аутокефална архиепископија, учествовао је на Седмом васељенском сабору, *Mansi*, XIII, coll. 137 E — 140 A, 365 D–E.

⁹⁴ *Осѿрогорски*, Постанак, 71–72.

⁹⁵ *Notitiae*, 9.414; Geor. 1639.

од ушћа лаконске реке Евроте, на самом врху Лаконског залива. Када се потом погледа које се нове епископије, непознате 787. године, помињу као суфрагани цркве Коринта у поменутих *нотицијама* с краја IX и почетка X века, а то су Арг, Зимена и Маина,⁹⁶ и ако се погледа на карти где су оне, налазимо их опет искључиво у источном, североисточном и југоисточном приобаљу Пелопонеза: Арг, јужно од Коринта, на врху Арголског залива, *Зимена*, такође у Арголиди, између Арга, Коринта и Тризене,⁹⁷ и *Маина* — крајњи југ, средњи „прст“ Пелопонеза, који се завршава ртом Тенар.⁹⁸

Шта из овога може да се закључи?⁹⁹ Управо то да у схватањима црквене јерархије у време Седмог васељенског сабора и рестаурације царске власти на Пелопонезу, крајем VIII и почетком IX века, древна права Коринтске митрополије на јурисдикцију над читавом бившом провинцијом Ахајом више немају никакву вредност. Коринт је само митрополија-*архиепископија* оних делова те некадашње провинције који су остали под непосредном царском влашћу и где се одржала неокрњена црквена организација, и ништа више. Скоро два века дуга владавина паганских Словена над близу 80% територије Пелопонеза западно од Коринта учинила је да су чак и пука права коринтске столице на ову

⁹⁶ Notitiae, 7.490, 494–5; 9.373, 377–8; Geogr. 1576, 1580–81; иначе, епископ Арга помиње се као присутан на Шестом васељенском сабору 681. г., в. *Mansi*, XI, col. 645 A, 673 C, стога је вероватно његова столица постојала и у време сабора из 787. г., само што њен архијереј из неког разлога, слично као и његов надређени, митрополит Коринта, као и епископ Атине, није присуствовао сабору. Друге две столице помињу се први пут управо у *нотицијама* 7 и 8–9.

⁹⁷ Тако је на карти коју прилаже *Yannopoulos*, Métropoles, 390. Са друге стране, *Bon*, Reporonnese, 107, Зимену смешта у *иланине зајадно од Коринџа*, али свакако не много далеко од овог града, јер тамо је већ почињала *словенска земља*, в. карту, исто, 40–41. Нажалост, још увек се није појавио том Tabulae Imperii Byzantini који би покрио топографију Пелопонеза.

⁹⁸ Тенар је, чини се, у време словенске власти на Пелопонезу имао сличан статус као Монемвасија, изоловано упориште царске власти, на неприступачној хриди, с обзиром да је епископ Монемвасије имао и власт над њим, како сведоче позније notiције, в. Notitiae, 7.491. Према Порфиригениту, DAI, 50.71–82, Маина (Тенар) никада није била под словенском влашћу, тако да су у њој очувана права коринтског митрополита. Тако се она први пут наводи у *нотицијама* као суфраган Коринта, Notitiae. 7.495; 9.378; Geogr. 1581.

⁹⁹ Црквену поделу Пелопонеза какву приказује *нотиција* 7 приметио је и обрадио још *Yannopoulos*, Métropoles, 388–392, који је о томе приложио и одговарајућу карту, и нагласио да је оваква подела *нелогична*, исто, 392. Међутим, његови закључци изведени из ових чињеница апсолутно не стоје. Наиме, држећи се чврсто вести загонетне *нотиције* 3, и њеног датирања у време иконокластичких царева, између 733. и 746. г., које је изнео *G. Konidares*, Αί μητροπόλεις καί ἀρχιεπισκοπαι τοῦ οἰκουμένου πατριαρχείου καί ἡ “τάξις” αὐτῶν, Athina 1934, 83–85, он закључује да је црквена организација на Пелопонезу потпуно обновљена већ у првој половини VIII века и да су већ тад настале и Атинска и Патраска митрополија, Métropoles, 388, 395. Овде је непотребно улазити у сва питања и проблеме везане за *нотицију* 3. Довољно је рећи да је већ *Darrouzès*, Notitiae, 20–33 и not. 3.1–779, n. 769–776, показао да ова notiција није могла настати пре Сабора из 787. г., указујући јасно на њену зависност од аката истог сабора. Такође, њену примењивост на стање црквене организације VIII века побија и *Laurent*, Athènes, 59. и nap. 4.

Ипак, мора се приметити да су одређене ауторове поставке на месту, као то да Патраска митрополија обухвата све поново освојене, некада словенске крајеве Пелопонеза, и то да нова митрополитска организација некадашње провинције Ахаје почива на административној реорганизацији тог подручја, исто, 398–9.

Далеко боље и исправније него *Yannopoulos*, нав. дело, ова питања је схватио и сагледао у свом сасвим кратком и узгредном осврту на њих *Oikonomides*, Campaigne of Staurakios, 63.

земљу ишчезла. Она је постала потпуна *terra infidelium*.¹⁰⁰ О прекиду сваког континуитета царске власти и хришћанске цркве у овом делу Пелопонеза довољно говори Порфириогенитова узгредна констатација: *Ἰοσλοῦνοι σε ὅλην τὴν γῆν καὶ Ἰοσσοῦναι βαρβαρικά*.¹⁰¹ У једној таквој, варварској земљи, стари римски царски закони више нису важили, па ни древна права катедри. Стога, када се размишљало о поновном увођењу хришћанства у ову земљу, није се ни могло полазити од тих древних права. Једина права која су могла бити разматрана била су права проистекла из вршења мисионарске делатности.

Реокупација словенског дела Пелопонеза и обнова цркве у Патрасу — Мисионарска делатност било које катедре међу Словенима Пелопонеза није могла имати изгледа на успех без снажне потпоре царских власти. Дакле, да би били покрштени, Словени Пелопонеза су најпре морали бити покорени. Почетак овог процеса видим у успешном походу логотета Ставракија из 783. г.¹⁰² Тада су остварени и први резултати на црквеном плану. Патрас, град од Коринта далеко на запад, у словенском делу Пелопонеза, биће да је тада дошао под царску власт.¹⁰³ Град је обновљен, а у њему и црквена организација и архијерејска столица, која је одмах добила ранг аутокефалне архиепископије, у коме је посведочена у актима Седмог васељенског сабора из 787. г.,¹⁰⁴ а који јој је припадао пре уздицања у ранг митрополије.¹⁰⁵ Дакле, већ том приликом древна права коринтске цркве нису била поштована, јер да јесу, обновљена епископија у Патрасу припала би Коринтској митрополији. Овако, она је, као аутокефална архиепископија, потчињена директно Цариградској патријаршији. Ако се допусти претпоставка да се већ у том тренутку очекивало од обновљене столице у Патрасу да одигра одређену улогу у покрштавању Словена, јасно је зашто она није потчињена Коринту, већ директно Цариграду — да би цео процес остао под директним надзором царских и патријаршијских власти из престонице.

Тада започети процес потчињавања пелопонеских Словена војно-управној власти Царства и њихове христијанизације доживео је врхунац након победе цара Никифора над побуњеним Словенима код Патраса 805. г., након чега су ови коначно покорени и покрштени.¹⁰⁶ Широм њихове земље основане су још три епископије (Лакедемон, Метона, Корона). Оне су потчињене црквеној столицу Патраса, која је уздигнута из ранга аутокефалне архиеписко-

¹⁰⁰ Слично (*in partibus*) каже и *H. Gelzer*, *Die Genesis der byzantinische Themenverfassung*, Leipzig 1899, 25, када говори о стању северних делова Тракијске дијецезе након бугарског освајања 679–80. г.

¹⁰¹ ...ἔσθλαβώθη δὲ πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος..., *De. them.* 6.33–34.

¹⁰² *Theoph.* 456; *Осјорогорски*, *Постанак*, 73.

¹⁰³ Уп. и *Oikonomides*, *St. Andrews*, 78. У Патрасу су тада, може бити, насељени и први хришћански досељеници, *Грци*, како их Порфириогенит назива (...τῶν Γραικῶν...), *DAI*, 49.5–6.

¹⁰⁴ *Mansi*, XIII, coll. 137 E — 140 A, 365 D–E.

¹⁰⁵ Навод у писму патријарха Николе Граматика цару Алексију Комину, PG 119, col. 880 A; *Монемвасијска хроника*, *Bees*, 67, 69–70.

¹⁰⁶ ...βασιλεὺς Νικηφόρος... αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους Χριστιανούς ποιῆσαι..., *Bees*, 69.

пије у ранг самосталне митрополије.¹⁰⁷ Патраска митрополија је тако добила јурисдикцију над целом покороном и новопокрштеном словенском земљом, која је обухватала близу 80% Пелопонеза и постала је заправо, црквена престоница те земље, тог *словенског Пелопонеза*, независно од древних права коринтске цркве на ово подручје. Они пак делови Пелопонеза и острва у његовом суседству, који су били у власти Царства и црквеној области Коринта у време док су Словени самостално господарили остатком полуострва, остали су и даље у саставу Коринтске митрополије.¹⁰⁸ Граница између ове две митрополије, дакле, поклапа се са оном границом између царског и словенског дела Пелопонеза, која се, према *Монемвасијској хроници*, протезала од *Коринџа до Малеје*.¹⁰⁹ Тиме се долази и до рационалног објашњења наизглед парадоксалне чињенице да у познијим notiцијама Коринтска митрополија обухвата источне делове Пелопонеза и од њих удаљена Јонска острва, док Патраска митрополија обухвата читав остали Пелопонез који се налази између ова два дела Коринтске митрополије и фактички их попут клина географски пресеца и раздваја. Једноставно, крајем IX и почетком X века, када настају *нотиције 7 и 8–9 (Нова џакиџика)*, Коринтска митрополија на подручју Пелопонеза и Јонских острва обухвата исту ону територију коју је обухватала и пре потчињавања и покрштавања пелопонеских Словена крајем VIII и почетком IX века, док митрополија Патраса обухвата ону територију коју су до тог тренутка држали поменути Словени. На тој територији митрополија Патраса наставила је процес ширења хришћанства, и током IX и X века оснивала је нове епископије, попут Волене и Елоса.¹¹⁰ Стога се може рећи да захвалност св. Апостолу Андреји Првозваном за помоћ коју је пружио граду чији је заштитник, приликом словенског напада 805. г., није била једини разлог за додељивање Патрасу митрополитског ранга. Други, много конкретнији разлог, била је потреба византијске државе и цркве да дају чврсту црквену организацију коначно покороном и покрштеним пелопонеским Словенима, као једну од најпоузданијих гаранција за очување њихове покорности Царству.

Тематска реорганизација и оснивање Атинске митрополије — У случају оснивања Патраске митрополије, права Коринта нису била повређена, будући да су услед два века словенске власти над највећим делом Пелопонеза она била ишчезла. Међутим, исто се не би могло рећи када је у питању оснивање Атинске митрополије. У Атини и њеној околини, Атици, и на Евбеји, царска власт, као и црквена организација су се одржале и након словенске инвазије на Пелопонез. Војно-управна власт након нестанка провинције Ахаје у овим подручјима припадала је стратеги теме Хеладе, док је црквена надле-

¹⁰⁷ *Bees*, 66–67, 69–70.

¹⁰⁸ Заправо, оне епископије које нису у то исто време одвојене од Коринта и ушле у оквир новоосноване Атинске митрополије.

¹⁰⁹ *Bees*, 68. То је и „логично“ објашњење за „нелогичну“ границу између Патраске и Коринтске митрополије, како ју је окарактерисао *Yannopoulos*, *Métropoles*, 392. Та граница постала је природним развојем ствари услед поковања и покрштавања пелопонеских Словена.

¹¹⁰ *Geor.* 1639–40; *Notitiae*, 7.553, 555; 9.414–15.

жност и даље припадала коринтском митрополиту-*архиејскоју*. Може се претпоставити да је до црквене реорганизације ових области дошло услед војно-управне реорганизације крајем VIII века. Наиме, услед борби са пелопонеским Словенима основана је након 783. г. *тѐма Пелопонез*, чије је седиште постао Коринт.¹¹¹ Она је имала да обухвати како постојеће царске поседе на Пелопонезу тако и све остале који ће бити прикључени покоравањем Словена. Тиме је тема Хелада изгубила све поседе на Пелопонезу. Аналогно томе, јурисдикција Коринтске митрополије везана је за нову тему, и изгубила је утицај на подручју преосталом у саставу теме Хеладе. За ово подручје, које обухвата области Атике и Евбеје, основана је нова митрополија, са центром у Атини. То се догодило за време патријарха Тарасија, између 787. и 806. г.¹¹²

Дакле, у случају оснивања Атинске митрополије, права цркве Коринта била су жртва војно-управне реорганизације и увођења новог административног система у Царству. Она сама су и почивала на административном систему, оном старом, провинцијско-дијецезалном, па су и напуштена са њим. Увођењем новог, тематског система, и црквена организација на подручју Средње Грчке и Пелопонеза била је принуђена да се мења и да се њему саображава.¹¹³

Одрз тематске организације у *нојицији* 2 — Закључци изнети досада у овом раду налазе потврду и у самом тексту *нојиције* 2. Наиме, у *нојицији* 2 *архиејској* Коринта је старешина — *ејархије Пелопонез*.¹¹⁴ У истој нојицији, митрополит Атине је поглавар *ејархије Хеладе*.¹¹⁵ То се потпуно уклапа у схватање да је у то време, почетком IX века, Коринт био центар теме Пелопонез, а Атина, теме Хеладе, и јасна је потврда да је и црквена организација ових области саображена тој новој тематској организацији.¹¹⁶

¹¹¹ De them. 6.1–5; *Осџрогорски*, Постанак, 73.

¹¹² В. горе, одељак о постанку Атинске митрополије.

¹¹³ Јонска острва, међутим, остала су и даље у саставу Коринтске митрополије, иако су негде у исто време издвојена као посебна тема — *тѐма Кефалинија*, уп. *Осџрогорски*, Постанак, 73–74. Према једном схватању, заснованом на сигилографском материјалу, тема Кефалинија настала је већ током VIII века, уп. Catalogue, 2.1.1, 9–12, 15, 17. Такође и *Oikonomidès, Constantin VII Porphyrogénète et les thèmes de Céphalonie et de Longobardie*, REB 23 (1965) 119, сматра да је ова тема постала у другој половини VIII века.

¹¹⁴ Notitiae, 2.11, 228; *Parthey*, not. 6.13; 8.13, 241–242; 9.150–151.

¹¹⁵ Notitiae, 2.38; *Parthey*, not. 6.41; 8.41.

¹¹⁶ Случај *миџројолије Ларисе* још једна је потврда овом закључку. У питање њеног оснивања овде нисам могао залазити. Она је основана, или пре *обновљена*, као и Атинска и Патраска, у време након анексије Источног Илирика Цариградској патријаршији, током VIII века. Према *нојицији* 2 и Лариса је митрополија такође *ејархије Хеладе*, в. Notitiae, 2.40. Међутим, у позноримско време, Лариса је била град у *провинцији* (*ејархији*) *Тесалији*, в. Hier. 642.1–2. Ипак, у време састављања *нојиције* 2 Лариса је свакако град који се налази у *тѐми Хелади*, в. *A. Avramea, Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204*, Athena 1974, 28–30, где се показује да је Тесалија улазила у састав ове теме. Тако и у овом случају, приликом обнављања архиејерских катедри, није се водило рачуна о старој епархијској организацији, већ је тај процес почивао на новој, тематској организацији.

У истој notiцији, митрополит Патраса је поглавар *εἰσαρχιје Αχαΐε*.¹¹⁷ То је једини остатак назива некадашње римске провинције којој су припадали и Атина, и Коринт, и Патрас. Патраска митрополија била је потпуно нова црквено-административна јединица, чије оснивање није имало везе ни са старом административном организацијом, ни са новом, пошто је подручје њене јурисдикције постепено укључено у оквир теме Пелопонез, чији је центар био у Коринту. За ову потпуно нову црквено-административну јединицу, која је обухватала цео *словенски Пелопонез*, из *ноћиције 2* види се да је одабрано име *εἰσαρχија Αχαΐα*. Тај назив могао је бити уведен управо из сећања на стару римску провинцију Ахају. Међутим, не сме се заборавити ни оно оригинално, првобитно значење појма *Αχαΐα* — сразмерно мала област на северозападу Пелопонеза, чији је локални центар управо Патрас. Можда би требало, тражећи разлог што је Патраска митрополија приликом оснивања именована митрополијом *εἰσαρχије Αχαΐε*, имати у виду најпре ову, мању Ахају. Сетимо се да је архијерејска столица у Патрасу обновљена након Ставракијевог похода против Словена 783. г. Том приликом, поред самог града под царску власт дошла је свакако и његова околина, тј. цела првобитна, мања, Ахаја. Како је црква Патраса тада постала аутокефална архиепископија потчињена директно Цариграду, могуће је да је тада ушла у цариградске јерархијске спискове као аутокефална архиепископија Патрас, у *εἰσαρχији Αχαΐα*, управо оној првобитној, мањој Ахаји, па је онда тај назив задржала и када је уздигнута у ранг митрополије, 805/806. г. У прилогу овој тези говори и Порфиригенитов податак да су Словени из *тјеме Пелопонез*, који су се побунили 805. г. и напали Патрас, чинили зла у *ἡρδελίμα Αχαΐε*.¹¹⁸ Ту се свакако мисли на првобитну, малу Ахају, у непосредној околини Патраса. Како је, међутим, убрзо јурисдикција Патраске митрополије обухватила готово цео Пелопонез, и у њеном називу појам Ахаја замењен је појмом Пелопонез, па се почев од *ноћиција 7 и 8–9 (Нова ἱακῆνικα)* Патрас јавља, потпуно исто као Коринт, као митрополија *εἰσαρχије Пелопонез*.¹¹⁹

Закључак — Царска реокупација од Словена заузетих области Пелопонеза, до које је дошло крајем VIII и почетком IX века, имала је за последицу изградњу и даљи развитак новог војно-управног, тематског поретка у овим деловима Царства. Такође, завођење новог војно-управног поретка директно је условило промене у црквеној организацији у односу на стање какво познајемо из извора VI века, пре словенске инвазије. Уместо некадашње провинције Ахаје, постоје теме Хелада, Пелопонез и Кефалинија, а уместо њеног црквеног пандана — епархије Ахаје (Хеладе), под митрополитом Коринта, ту су поред истог митрополита Коринта, још и митрополити Атине и Патраса. Митрополија Коринта припада теми Пелопонез и на њеном простору обухвата оне територије у којима се очувао континуитет царске власти, па према томе

¹¹⁷ Notitiae, 2.39.

¹¹⁸ ...ἐν τῷ θέματι ὄντες Πελοποννήσου..., DAI, 49.4–5; ...εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας..., DAI, 49.43; в. и *Turlej*, Tradition, 390–91.

¹¹⁹ Notitiae, 7.549; 8.34; 9.410; Geor. 1635.

и континуитет митрополитских права Коринта, а обухвата и простор теме Кефалиније. Митрополија Атине обухватила је остатак теме Хеладе, северно од Коринтске превлаке. Митрополија Патраса припадала је теми Пелопонез, али је на њеној територији обухватала искључиво оне пределе који су до њеног оснивања припадали покореним пелопонеским Словенима. Она је представљала центар из кога је имало да се одвија њихово покрштавање, и имала је да буде духовни центар целе територије коју су они били одузели од Царства, населили и њоме владали током VII и VIII века, а која је крајем VIII и почетком IX века враћена у оквир Царства.

Овде изнети закључци сведоче о непостојању строгих образаца у административној и црквено-административној политици византијске државе. Напротив, они сведоче о њеној изванредној способности прилагођавања актуелним приликама — добро позната византијска *икономија*. Када се, међутим, посматра утицај тематске организације на промене у црквеној организацији у Византијском царству као целини, треба ипак скренути пажњу на чињеницу да су Средња Грчка и Пелопонез простор на коме је услед варварских инвазија дошло до прекида континуитета царске власти и црквене организације. Када су у питању области у којима таквог дисконтинуитета није било, као нпр. Мала Азија и Тракија, није постојала ни потреба мењања постојећих образаца, тако да у поменутих областима тематска организација није у великој мери довела до промена у црквеној организацији и она је углавном остала заснована на старом провинцијском систему.¹²⁰

Predrag Komatina

THE ESTABLISHMENT OF THE METROPOLIS OF PATRAS AND OF ATHENS AND THE SLAVS OF THE PELOPONNESUS

By the end of the 8th century, after the expedition of 783 led by Staurakios, the imperial forces began the reestablishing of the imperial control over those parts of the Peloponnesus which had previously been in the hands of independent Slavs for about 200 years. The result was the administrative reorganization of the whole of the peninsula. The administrative reorganization was followed by the ecclesiastical one. Thus, in the so-called *Notitia 2*, written after 805/806 and before the end of 814, we find an entirely new image of the ecclesiastical organization of that part of the Empire. Alongside the old Metropolis of Corinth, there are now two new metropolitan sees — that of Patras and that of Athens.

¹²⁰ Максимовић, Традиција и иновација, 18–19.

The Metropolis of Patras was founded by the charter of the emperor Nikephoros I, between 1st november 805 and 25th february 806. But, the Church of Patras already existed even before that moment, as an autocephalous archbishopric, subordinated directly to the patriarchal throne of Constantinople, and its existence in that rank was attested as early as 787.

The Metropolis of Athens was established sometime during that same period, in the reign of patriarch Tarasios, but after the Council of 787, so the date of its establishment could be placed between 787 and 806. Like the Church of Patras, the Church of Athens also had the rank of autocephalous archbishopric, subordinated directly to Constantinople, before it was elevated to the rank of metropolis. It is not certain when the Church of Athens received the rank of autocephalous archbishopric.

What were reasons for the creation of these new metropolitan sees within the old province of the Metropolis of Corinth? The ancient Metropolis of Corinth was the ecclesiastical center of the ancient *province of Achaia*, which in the later Roman times covered all of the Peloponnesus and Central Greece. But, the *province of Achaia* existed no more, and so the rights and claims of the See of Corinth lost their value. For, during the two-century-long rule of the pagan Slavs in vast regions of the Peloponnesus, the ecclesiastical organization in these regions vanished, and the jurisdiction of the See of Corinth was limited only to those parts of the former *province of Achaia* which remained under imperial control (that is the lands east of the *Corinth-Malea line*). When the Slavs of the Peloponnesus were defeted and subdued, after 783, the process of their christianization began, but the territory once controlled by them was not placed under the jurisdiction of the See of Corinth. In that territory, the autocephalous archbishopric of Patras was established and subjugated directly to Constantinople. Later, after the emperor Nikephoros crushed the Slavic rebellion, he established an independent Metropolis of Patras, in 805/806, which jurisdiction exclusively covered all of the former Slav-controlled territory of the peninsula.

The new *theme of the Peloponnesus* was created out of the old imperial possessions in the peninsula, cut off from the old *theme of Hellas*, joined by the newly gained territories of the former Slavic parts of the peninsula. The *theme of Hellas* was thus limited to the territory that lay north of the Corinthian Isthmus. As a result of the separation of the new *theme of Peloponnesus* from the old *theme of Hellas*, which left Corinth in the territory of the new theme, the new ecclesiastical authority was established for the territory which was left to the *theme of Hellas*, i. e. for the territory north of the Corinthian Isthmus — the Metropolis of Athens. That event occured after the Ecumenical Council of 787 and before the death of patriarche Tarasios in 806.

Thus, as a result of all these changes in the administrative and ecclesiastical framework, the entirely new image of the Peloponnesus and Central Greece appeared at the beginning of the 9th century. Old, now smaller, *theme of Hellas* got its new Metropolis of Athens. The old Metropolis of Corinth remained head of the

new *theme of Peloponnesus*, and the new Metropolis of Patras was created for the *Slavic part of the theme of Peloponnesus*. New administrative division caused new ecclesiastical organization. It was not based on patterns of old, late Roman principles, nor they were revived, but it was that new conditions demanded new responses. The Empire found them, in the finest manner of byzantine *oikonomia*.